

Tasarım Ve Planlama Eğitiminde “Engellilik” Bölüm Programları, Dersler, Projeler

Evrım DEMİR MİSHCHENKO

Mersin Üniversitesi, Mimarlık Bölümü

ACTUS (Accessibility Network for Turkish-Greek Societies) Projesine Haziran 2008’de başladık. Sivil Toplum Diyalogu kapsamında Avrupa Birliğinden bayağı bir pay aldık. Önümüzdeki ay araştırmayı değişik aktivitelerle tamamlayacağız. ACTUS kapsamında başka araştırmalar da yürüttük. Bunun dışında yaptığımız gerek uygulamaların değerlendirmesi, gerek literatür araştırmasında gördük ki fiziki çevrenin tasarımında engellilik ve erişilebilirlik konusunun Türkiye’de yeterince önemsenmiyor ve uygulama yapılmıyor. Onun dışında, onun altında yatan sebeplere baktığımızda, bilgi ve bilinç eksikliği en önemli sorun olarak karşımıza çıktı. Aslında yapmak istediğimiz planlama ve tasarım sürecinde söz sahibi olan Mimarlar ve Şehir Plancıların eğitim sürecinde, bölüm programlarında bu konulara nasıl bakıldığı ve önemleri.

Bu amaçla ACTUS çalışmasının, bu araştırma sonuç ve önerilerini MİDEKON (Mimarlık Fakülteleri Dekanları Konseyi), Mimarlık Bölüm Başkanları İletişim Grubu (MOBBIG), Türkiye Planlama Okulları Birliği (TUPOB) toplantılarında ve bölümlere iletmeyi planlıyoruz. Araştırma sonucunda bölümlerin konuya ilişkin bilinç, yaklaşım ve uygulamaları tespit edilerek engellilik ve erişilebilirlik konularının lisans-yüksek lisans eğitimi sürecinde daha fazla dikkate alınması için öneriler geliştirilecektir. Amaçlarımıza bakacak olursak, öncelikle biz Türkiye'deki Üniversitelerin tasarım ve planlama eğitimi veren ilgili bölümlerinde engellilik ve erişilebilirlik sorununun ders programlarına ne düzeyde yansıtıldığı, herhangi bir ders programında oluşmuş ders ve üniteler, yürütülen araştırma ve uygulama projeleri veya seminer, sempozyum gibi etkinlikler ve Bölümlerin uğraşlarının olup, olmadığı idi. Onun dışında, Bölüm Başkanlıklarının kendi Bölümlerini değerlendirmesi üzerinde oluşan dört ana başlık vardı. Bu araştırmaların sonucunda, Bölümlerin programlarında engellilik konularının özellikle Lisans ve Yüksek Lisans programlarında daha fazla dikkate alınması üzerine öneriler geliştirmek amacımızdı.

Kapsam olarak baktığımızda, bu çalışma içinde Türkiye'deki Üniversitelerin Mimarlık, Şehir ve Bölge Planlama, Peyzaj Mimarlığı ve İç Mimarlık bölümlerinin Bölüm Başkanlıklarına anket yoluyla ulaşıp, kendi Bölümleri hakkında bu konularda bilgi istedik. Dünyadaki benzer çalışmaları inceledik böyle bir çalışma gerçekleştirilmiş mi diye. Amaçladığımız şekilde, tasarımı ve planlama eğitimini içine alan engellilik ve erişilebilirlik üzerine özellikle bu konuda yoğunlaşmış bir çalışmaya rastlayamadık. Ancak, 1996–2000 yılları arasında yabancı üniversitelerde yapılmış bir sürü çalışmaya rastladık.

Araştırmalarda karşımıza çıkan çalışmalardan en önemlisi The Draware Project. Kısa bir bilgi vermek gerekirse, bu proje ile University College Dublin’de Mimarlık Bölümü Lisans Programı özellikle “Evrensel Tasarım, Kapsayıcı Tasarım” başlıkları altında incelenerek, engelli ve dezavantajları içeren tasarım konularının ne kadar yapıldığı, ne kadar uygulandığı ve sonunda bunların müfredata nasıl alındığı üzerine bir çalışma.

Çalışma süresince, aslında bunlar bu projede amaçladıklarını bir şekilde yapmışlar ve muhtemel değişiklikleri yaptıklarını gördük. Onun dışında, bizim kendi incelemelerimizde, aklımıza ilk gelen diğer ülkelerde Mimarlık Eğitimi müfredatını incelemek oldu. Burada sadece çok kısa olarak göstereceğim, çok daha fazla okulda var. Çok sayıda program, ders ve araştırma, özellikle “Evrensel Tasarım” adı altında, Evrensel Tasarım veya Kapsayıcı Tasarım başlıkları altında özelleşmeler yapılmış. Örneğin, bunlara tek tek girmek istemiyorum, ama İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, İrlanda, Danimarka, Belçika, Fransa, Polonya ve Kanada’dan çeşitli okullar “Erişebilir Tasarım veya Evrensel Tasarım” başlıkları altında “engelliler için tasarım”ı bir şekilde müfredatlarına almışlar. Bunların da aslında farklı düzeylerde programlar olduğu, gerek Yüksek Lisans, gerek Lisans’ta gerçekten süreç içinde, bunların da müfredata alındığını gördük. Bu tablolar daha da detaylı, bunlara çok fazla girmek istemiyorum doğrusu.

Diğer örnekler dediğimde, burada adını yazmamış olduğumuz ancak bahsettiğimiz “Engelliler için Tasarım, Evrensel Tasarım, Kapsayıcı Tasarım” başlıkları altında Lisans, Yüksek Lisans düzeyinde bazı dersler mevcut olmakla beraber, bazı programlarda gerçekten Evrensel Tasarım veya Kapsayıcı Tasarım’a yönelik olmamakla beraber, derslerde sadece bir konu olarak bunlara yer verilmişti.

Bizim yaptığımız araştırma, MOBBİG iletişim listeleri, okulların internetteki web sitelerindeki bilgilerden liste oluşturarak 65 okula önce posta yoluyla sonra da email yoluyla anket yolladık. Toplam 45 adet anket cevaplanmış olarak elimize ulaştı ve onları çalışmaya dahil ettik. Analizleri yapmamızdan sonra gelenler oldu, onları bu sunumda göstereceğim kısımına dahil etmedik. Ankette 5 kısım vardı. Soruların anlaşılır ve kısa olması bizim için önemliydi. Öncelikle Bölüm ders programıyla ilgili üç tane sorumuz vardı; birincisi, Engelliler için Tasarım konusunda kuramsal veya uygulamalı dersler, bu dersler dışındaki diğer derslerde yer alan konu bölümleri ve tasarım stüdyolarındaki projeler. İkincisi; araştırma ve projelerle ilgili. Bölümde herhangi bir araştırma projesi veya uygulama projesi yürütülmüş veya yürütülüyor mu onu sorduk. Bölüm etkinlikleri diğer bir soru başlığıydı. Ve son olarak Bölüm Başkanlarının değerlendirmesiyle, öğretim elemanlarının engelliler için tasarım konusundaki bilgi seviyesi ve bu konunun ders programındaki gereklilik derecesini sorduk.

Ben size, şimdi verilen cevapları aktaracağım. Lisans ve Yüksek Lisans’ta bu konuda açılan dersler üzerine bir sürü sonuca ulaştık. 31 adet bölümde engelliler için tasarım konusunda zorunlu kuramsal veya uygulamalı bir ders bulunmadığını tespit ettik. 12 adet lisans ve 9 adet yüksek lisans seviyesinde ders olduğu bildirildi. Bölüm Başkanlarından, ayrıca bu derslerin seçmeli veya hangi seviyede olduğunun belirtilmesini istemiştik. Zorunlu derslere baktığımızda, sadece 3 tane bölümün programda zorunlu ders olarak evet cevabı vermiş olduğunu gördük. Ancak, biz bu derslerin içeriklerini incelediğimizde, bunların birebir engellilere yönelik olmadığını, ancak bu derslerin içinde bir bölüm olarak bu konunun işlendiğini anlamış olduk.

Lisans programlarına açılan seçmeli derslere baktığımızda, dokuz bölüm evet cevabını verdi. Bu seçmeli dersler büyük ölçüde, altı tanesi, burada da baktığımızda, sadece alt başlık olarak engellilik konusunu içerdiğini, üçünün ise bunu kısıtlı olarak içerdiğini gördük. Yüksek Lisans’ta derslere baktığımızdaysa, engelli konusunda

özelleşmiş zorunlu bir ders olmadığını belirtmişlerdi. Toplam dokuz adet ders olduğunu, bunu hangi üniversitelerde, hangi dersler olduğunu da anketlerden görebildik. Diğer sorumuza baktığımızda, bu dersler dışında, herhangi bir derste engelliler konusu ünite veya konu olarak işleniyor mu sorusu, gördüğümüz bu soruya daha çok evet yanıtı verildiği idi. Tek başına olmasa da bazı konularda kavram üzerine yapılan çalışmalar vardı. Yüzde 38'le zorunlu Lisans dersleri en yüksek sıralamada karşımıza çıkarken yüzde 26 veya yaklaşık $\frac{1}{4}$ 'ü hiçbir konu, ünite olmadığından bahsetmişlerdi.

Bölüm ders programıyla ilgili tasarım stüdyolarında uygulanan projelerde engelliler için tasarım konusu herhangi bir tasarım etmeni olarak irdeleniyor mu sorusuna gelen cevaplardan yüzde 90'ı, evet cevabı kısmını işaretlemişti. Bunun hangi sınıflarda olduğuna baktığımızdaysa, özellikle Lisans seviyesine baktığımızda, 2, 3 ve 4. sınıflarda daha çok, ancak 1. sınıflarda daha az olduğunu görmüş olduk. Yüksek Lisans ders programında ise daha düşük bir oran karşımıza çıktı. Tasarım derslerinde bu konu aynı bölümde değişik sınıflarda incelenirken, bölümlerin bazıları ise farklı tasarım derslerinde aynı oranda dikkate alındığını söylemişlerdi.

Engelliler üzerine yapılmış araştırma ve uygulama projelerine baktığımızda, aslında yaklaşık $\frac{1}{3}$ 'ü bu konuda bir araştırma veya uygulama projesi olmadığını bildirmişlerdir. Burada Bölümlerin tanımladıkları araştırma projelerine baktığımızda, çoğunluğunun Yüksek Lisans ve Lisans üstü tezleri olduğu, bir kısmının ise bilimsel araştırma projeleri olduğunu gördük. Uygulama projeleri ise, sayı olarak çok azdı. Sadece, beş bölüm tarafından bu konuda bir uygulama yapıldığı ve bunların genelde fiziki mekan düzenlemesi üzerine olduğu ortaya çıktı.

Araştırma projelerini özellikle bu alt sınıfta baktığımızda Orta Doğu Teknik Üniversitesinin birden çok araştırma projesi olduğu, diğer üniversitelerde ise tek araştırma projesi yapıldığı görülüyor. Uygulama projeleri ise çok farklı. Burada yaklaşık beş tane uygulama projesi yapıldığını görüyoruz. Peyzaj mimarlığı bölümlerinin bu konuda diğer bölümlerden daha çok uygulama yaptığı ve 5 uygulama projesinin 3'ünün peyzaj alanında olduğunu görüyoruz. Bölümünüzde son iki yıl içinde seminer, konferans ve sempozyum gibi etkinlikler düzenlendi mi sorusuna yüzde yetmişten fazla bir çoğunluk hayır cevabını vermişti. Buradaki etkinliklerin çoğunluğu tez çalışması, atölye, bildiri şeklinde iken, üç tane kapsamlı seminer ve sempozyum yapıldığı da bildirildi.

Bölüm Başkanları'ndan bölümdeki öğretim elemanlarının engelliler için tasarım konusundaki bilgi seviyesini değerlendirmelerini istediğimizde yaklaşık $\frac{1}{4}$ 'ü bilgi seviyelerinin az olduğunu söyledi. Bu konuda tabii ki, bu değerlendirme ne kadar doğru olabilir veya onun dışında Bölüm Başkanlarına birden dörde kadar bir skala verip, bununla ne kadar iyi, ne kadar kötüdür gibi bir değerlendirme yapmanın ne kadar uygun olup olmadığını tartışılabileceğinin farkındayız. Ancak, $\frac{1}{4}$ 'ü kendi öğretim elemanlarının bu konuda yetersiz kaldığını düşünüyorlar.

Bölüm Başkanları'na ders müfredatında "engelliler için tasarım" konusunun gerekliliğini sordüğümüzde ise yaklaşık olarak baktığımızda, yarısından çoğu çok gerekli, yüzde 40 ise gerekli olduğunu söylediler. Toplamda yüzde 90dan fazlası bunun gerekli veya çok gerekli olduğuna inanıyorlar. Oysaki, bir önceki slaytta karşılaştığımız gibi % 27'sinin bilgi seviyesinin az seviyede olduğu söylenmişti. Bu

konuların müfredata girebilmesi için öğretim elemanlarının bu konudaki bilgi seviyesinin artırılması ve bilgi altyapısının geliştirilmesi gerekmektedir.

Sonuçlar kısmına gelecek olursak, aslında bu yaptığımız çalışma kapsam bakımından ve gelecekte tasarım ve planlama eğitiminde engelliler için tasarıma bakış açısından çok farklı sonuçlar getireceğini düşünüyorum. Üniversitelerin Mimarlık, Şehir ve Bölge Planlama, Peyzaj Mimarlığı ve İç Mimarlık Bölümlerinde engelliler, dezavantajlı bireyler için tasarım konusunda yeterli sayıda ders bulunmadığını tespit ettik. Engellilerin nüfusun yaklaşık %12sini, dezavantajlıların yüzde 30'unu oluşturduğunu düşünürsek, bu bölümlerde Lisans veya Yüksek Lisans seviyesinde dersler açılması gerekliliği daha da ortaya çıkmaktadır. Ayrıca yeni çıkan yasayla 2012 yılına kadar tüm kamu binalarının uyarlanması gerektiğini biliyoruz. Bunun dışında, yasa yeni yapılacak binalarda da bunu zorunlu haline getiriyor. Türkiye'de, Avrupa konvansiyonunun imzalamasından sonra bu konuda, yani 2012'ye kadar böyle bir değişiklik yapılması planlanıyor. Bu ancak okullarımızda planlama ve tasarım eğitiminde özellikle öğrencilerimize bu konuda bilgi almalarını sağlamamız ve bilgi altyapısı oluşturmamızla mümkün olabilir.

Bazı üniversitelerde açılmış olan engelliler konusunu içeren dersler incelendiğinde "evrensel tasarım", "kapsayıcı tasarım", "engelliler ve dezavantajlı bireyler için tasarım", "engelliler için mimari tasarım", "engelliler için iç mekân tasarımı", "engelliler için açık mekân tasarımı" konularında dersler açılması gerektiğini düşünüyoruz. Tasarım ve proje derslerinde de bu konunun bir tasarım bileşeni olarak ele alınması ve değerlendirilmesini öneriyoruz. Bologna Süreci kapsamında bölümlerin eğitim müfredatlarında yapılması planlanan değişiklikler içerisinde engellilik, evrensel tasarım ve kapsayıcı tasarım konularının da program ve ders içeriklerinin hazırlanmasında dikkate alınması gereklidir. Bunun dışında, örnek programlarla, incelediğimiz araştırdığımız müfredat kapsamında derlediğimiz bilgileri, ulaştığımız bilgileri sonuçta bir araya getirip, bunu Mimarlık ve Tasarım bölümlerine iletmeyi, ACTUS kapsamında geliştirdiğimiz kılavuz kitabı yardımcı kaynak niteliğinde ilgili bölümlerle paylaşmayı planlıyoruz.